

4. Identifikacija predmeta – Ova vještina podrazumijeva da dijete može na zahtjev dati mi/gdje je/koje je dati ili pokazati traženi predmet. Na ovaj način dijete uči da prepoznaje imena predmeta i dalje razvija svoje slušalačke sposobnosti. Ispred djeteta treba staviti tri do pet predmeta i zahtijevati da da ili pokaže jedan od njih npr. „Daj mi autić!“ ili „Gdje je lopta?“. Ukoliko dijete da/pokaže traženi predmet slijedi potkrepljenje, a ukoliko ne da/pokaže ili da/pokaže pogrešan slijedi korekcija – ponavljanje prethodnika (zahtjeva „Daj mi autić!“ ili „Gdje je lopta?“) i dodavanje autića/pokazivanje lopte dječijom rukom/prstom. Kada se tek počne raditi na razvoju ove vještine, dijete treba učiti da identifikuje nekoliko predmeta (četiri do pet) npr. kašiku, čašu, loptu, autić i jako je bitno imati bar po četiri različita primjerka svakog predmeta.

5. Zahtjevi - Dijete treba tražiti željeni potkrepljivač (igračka, slatkiši, sok i sl.) govorom ili pokazivanjem prstom u zavisnosti da li je dijete vokalno ili ne.

a) Pokazivanje prstom - kada primjetite da dijete nešto želi (kada vas vuče za ruku i sl.) namjestite mu kažiprst u položaju pokazivanja, recite „Želiš smoki!“, pokažite željeni potkrepljivač djetetovim prstom i dajte mu to što traži, uz to da uvijek imenujete taj željeni predmet/željenu stvar. Budite uporni i svaki put kada dijete nešto želi ponavljajte isto.

b) Vokalni zahtjevi - ako dijete nešto želi (sok, smoki, autić, i sl.), a ukoliko je vokalno, pokazuje prstom željeni predmet i može ponoviti riječi koje mu se kažu, počinje se raditi na vokalizovanju zahtjeva. Jako je bitno program raditi kada dijete može ponavljati riječi tj. kad ima razvijen EHO, ukoliko nema, raditi na programu pokazivanja. Kada dijete pokaže traženi potkrepljivač (npr. sok), roditelj kaže „Sok“ i tek kad dijete ponovi riječ dobije potkrepljivač. Ako dijete može u svim situacijama ponoviti za roditeljem zahtjev, treba mu dati šansu da samo kaže to što želi i to na način da nakon što pokaže prstom željeni potkrepljivač roditelj čeka do 5 sekundi da dijete samo kaže šta želi (npr. sok), ako verbalni zahtjev izostane, roditelj kaže „Sok“ da dijete ponovi i da mu traženo. Na početku koristite samo jednu riječ koja imenuje željeni potkrepljivač a koju dijete treba ponoviti (sok, smoki, monte, autić itd.), nemojte pitati dijete „Šta želiš? Ili Želiš li smoki?“, jer se može desiti da počne ponavljati to pitanje kad izražava svoje zahtjeve. Tek kada dijete bude moglo izražavati svoje zahtjeve ispravno jednom rječju, gore navedeni postupak ponavljati uz korištenje rečenice „Želim npr. sok!“.

Ukoliko dijete pokaže ili vokalizuje svoj zahtjev nema potrebe da mu govorite bravo dovoljno potkrepljenje je dati mu željeni predmet.

SUOČAVANJE S DIJAGNOZOM

Uspostavljanje doživotne dijagnoze djetetu je traumatičan događaj za svakog roditelja. Zatečen iznenadnom životnom promjenom, roditelj prolazi kroz pet uobičajenih stadija žalosti (Kübler-Ross model):

1. Šok i odbijanje da se prihvati istina
2. Ljutnja i traženje krivca (grižnja savjesti, bijes, krivljenje drugih ili sebe)
3. Nagodba sa životom (“Kad bi samo...ja bih onda...”; “Ako moje dijete ozdravi, ja ću...”.)
4. Depresija
5. Prihvatanje činjenica, i početak borbe i nastavak života

Iako je u procesu žaljenja neophodno proći kroz svih pet stadija, svaki roditelj to čini na svoj način i u različito vrijeme. Neki se, nažalost, i “zaglave” na jednom od stadija, ne došavši nikad do kraja ciklusa, tj. najbolje pozicije da pomognu svom djetetu.

“Odbijanjem da se suočite s činjenicama i oklijevanjem da potražite stručnu pomoć za svoje dijete i sebe ne samo da ne izbjegavate, već i aktivno sudjelujete u stigmatizaciji cijele porodice, a svom djetetu uskraćujete priliku za razvoj i poboljšanje izgleda za budućnost.” (Roditelj djeteta sa razvojnim poremećajem).

Nemojte oklijevati da se obratite stručnjacima u Domu zdravlja i zatražite pomoć za sebe i svoje dijete.

Literatura: Kübler-Ross, E. (2005). *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss*, Simon & Schuster Ltd. New York, NY.

NIRVANA PIŠTOLJEVIĆ

ODSTUPANJA U RAZVOJU:

ŠTA TREBA ZNATI

NEKI OD UČESTALIH RAZVOJNIH POREMEĆAJA

Kod većine razvojnih poremećaja u početku postoje sličnosti u vidljivim simptomima. Često je potrebno s djetetom raditi sistematski i prikupljati podatke tokom rada, pa tek kroz analizu brzine napredovanja i usvajanja novih znanja u svim razvojnim oblastima, zaključiti koji je tačno poremećaj u pitanju.

- **Poremećaj iz autističnog spektra** (autizam) NIJE BOLEST, već neurorazvojni poremećaj koji se manifestuje kroz skup specifičnih simptoma i ne postoji medicinski test kojim se može utvrditi sa stopostotnom sigurnošću. (Nije uključen samo jedan gen ili jedna oblast mozga i nije zdravstveni problem.) Osnovne tri grupe simptoma koje su uvijek zastupljene kod svakog djeteta, iako **uvijek u različitom intenzitetu** su:
 1. **Poremećaj u socijalnom razvoju** (konstantni deficiti u društvenoj komunikaciji i interakciji u više konteksta/situacija, koji nisu prouzrokovani opštim razvojnim kašnjenjem)
 2. **Poremećaj u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji**
 3. **Neki vid stereotipičnih/automatizovanih (ponavljajućih) ponašanja.** Restriktivna, ponavljajuća ponašanja, interesovanja ili aktivnosti. Ta autostimulativna ponašanja imaju svrhu dobijanja potkrepljenja (ugodnih podsticaja) kroz pet čula, bez potrebe za komunikacijom ili kontaktom sa ljudima, što je samo po sebi atipično i neprikladno. Ovim ponašanjima/radnjama djeca se sve više "zatvaraju u svoj svijet" i odvajaju od okoline i društva jer kroz ove vidove podsticaja ne stimulišu razvoj govora, prikladne igre, socijalizacije, itd. (slaganje i redanje predmeta, te grupisanje, prikupljanje i sortiranje predmeta, promatranje/pregledanje/dodirivanje predmeta na specifičan način, insistiranje na predodređenim rutinama, autoagresija, vokalno ponavljanje riječi, fraza, rečenica, cijelih reklama i odlomaka iz filmova, vrtenje u krug, ljuljanje, vrtenje špage ili pertle, i sl.)
- **Poteškoće u učenju** - dijete ne usvaja gradivo istom brzinom kao vršnjaci, počinje da se zatvara u sebe, izbjegava rad sa drugom djecom i komunikaciju jer se stidi ili ne razumije šta se radi i traži od njega/nje, postaje agresivno ili autoagresivno.

- **Oštećenje sluha** - dijete ne reaguje na zvukove niti se odaziva na svoje ime, te ne reaguje na vokalne zahtjeve. Ne razvija se govor ni komunikacija (npr. ni gestovno ne pokazuje šta želi), a zatim ne razvija ni socijalizaciju jer ne čuje dobro, te ne može da razumije niti da imitira govor drugih.
- **Govorno-jezički poremećaji** - dijete ne razvija verbalnu komunikaciju ni socijalizaciju, jer ne može da prati svoje vršnjake, te je svaki vid usvajanja znanja usporen.
- **ADHD-poremećaj hiperaktivnosti i deficita pažnje** - djeca imaju jako selektivnu pažnju, pa se čini da ne razumiju šta im se kaže, ili da ne reaguju na vokalne komande, jako su impulsivni i ne mogu da zadrže pažnju dovoljno dugo tokom instrukcije ili neke aktivnosti te se često čini da zaostaju u razvoju.
- **Umanjene kognitivne sposobnosti (mentalna retardacija)** - dijete se razvija s velikim zaostacima u svim razvojnim oblastima, te kasni i razvoj govora, razumijevanja dešavanja i okoline, a razvijaju se i autostimulativna ponašanja, stereotipije.
- **Fragile X Syndrome** - ovo je najučestaliji nasljedni genetski poremećaj umanjenih kognitivnih sposobnosti (mentalne retardacije) i razvojnih poremećaja. Djeca imaju problema s učenjem i prikladnim ponašanjima, s razvojem govora i socijalizacijom.
- **Rett's sindrom** - dijete razvija stereotipična ponašanja, ima nerazvijen govor, izostaje socijalizacija, ali je vidna i konstantna regresija i gubljenje fine, a zatim i krupne motorike koji ne postoje kod ASD poremećaja.
- **Dječiji dezintegrativni poremećaj ili Hellerov sindrom** - djeca imaju tipičan razvoj do 3. godine, a zatim dolazi do drastične regresije i gubljenja svih kognitivnih i komunikacijskih vještina, te se pojavljuju stereotipična ponašanja. Gubi se svaki vid receptivne, ekspresivne i gestikulacione komunikacije.
- **Landau-Kleffner sindrom** - veoma sličan Hellerovom sindromu, gdje dijete počne sa tipičnim razvojem govora, nakon čega dolazi do gubitka ekspresivnih i receptivnih funkcija komunikacije (razumijevanje i korištenje govora) i do razvoja epileptičnih napada. Pojavljuje se obično između 3. i 7. godine života, i 75% djece nepovratno razviju receptivno-ekspresivni poremećaj govora.
- **Reactive Attachment Disorder (Reaktivni poremećaj vezivanja)**- rezultat je težeg oblika psihosocijalne uskraćenosti i ima velike sličnosti sa autizmom jer djeca imaju vidan zaostatak razvoja govora, netipičnu socijalnu komunikaciju i stereotipična ponašanja. Poslije adekvatne intervencije i društveno-govorne podsticaje, djeca mogu razviti prikladna ponašanja.

PET OSNOVNIH PROGRAMA/ RAZVOJNIH VJEŠTINA:

1. **IMITACIJA SA PREDMETIMA I IMITACIJA POKRETA TIJELA** - Imitacija jednostavnih radnji sa poznatim predmetima (zvučne igračke, zvečke, kutije i sl.) ili imitacija pokreta, gdje se od djeteta traži da oponaša radnje na osnovu modela roditelja npr. otvaranje ili zatvaranje kutije, tapšanje, pokretanje zvučne igračke pritiskom na dugme, udaranje u bubanj, mješanje kašikicom, brisanje krpom, mahanje, tapšanje koljena i sl. Ključno je da se djetetu samo pokaže šta treba da uradi bez dodatnog objašnjavanja riječima npr. djetetu treba reci „Uradi ovo“ i pokazati mu radnju sa predmetom ili pokret. Nakon toga dati djetetu da imitira zadanu radnju. Ako dijete oponaša radnju, uvijek treba da slijedi pozitivno potkrepljenje: pohvala, šakiljanje i sl. Ukoliko dijete ne imitira željenu radnju, roditelj radi korekciju: ponovi zahtjev „Uradi ovo“ i radnju, te uradi istu i sa djetetom. **Nakon korekcije se ne daje nikakvo potkrepljenje.** Imitacija se može raditi tokom igre i svakodnevnih aktivnosti npr. kada ima dječiju pažnju roditelj može pokazati djetetu kako se pokreće mehanička igračka te mu pružiti igračku uz riječi „Hajde sad ti!“.
2. **Vokalne komande** - Poticanje razvoja praćenja vokalnih komandi podrazumijeva da se djetetu samo kaže, bez ikakvog sugerisanja pokazivanjem, pogledom ili drugim gestom, šta je to što se od njega traži. Na početku prethodnik tj.komande trebaju biti što jednostavnije, izrečene jednom riječju npr. ustani, sjedi, maši, plješći, dođi i sl., da bi se vremenom prešlo na proste rečenice npr. baci smeće, donesi loptu, idi mami, daj čašu i sl. Nakon svake pravilno izvršene vokalne komande dijete treba dobiti potkrepljenje, a ako ne uradi ono što se tražilo korekciju. Korekcija se radi tako što se ponovi usmeni zahtjev i uz fizičko navođenje djeteta uradi se ono što je traženo.
3. **Sparivanje predmeta** – Sparivanje je vještina shvatanja „istosti“ predmeta. Vještina se počinje razvijati sparivanjem identičnih predmeta i to tako što se djetetu na stolu ili na podu prezentuje tri do pet različitih predmeta i da mu se jedan predmet koji ima identičnog para na podu/stolu, uz zahtjev (prethodnik) „Spari isto sa istim“.

